

А.Табалдиев атындагы социомаданий изилдөөлөр социологиялык борборунун тарыхы

А.Табалдиев атындагы социомаданий изилдөөлөр социологиялык борбору алгач социологиялык лаборатория катары 1966-жылы Советтик республикалардын ичинен биринчилерден болуп Кыргыз улуттук университетинде негизделген. Лаборатория Кыргызстандагы биринчи социологиялык борбор болуп калган.

Социологиялык лабораториянын негиздөөчүсү – философия илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз ССРинин Илимдер академиясынын корреспондент-мүчөсү, Кыргыз ССРинин мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты Табалдиев Асанбек Табалдиевич болгон. Ал лабораториянын алгачкы башчылыгына өзүнүн окуучу-шакирти, кийин илимдин доктору, професор Рахат Ачылованы дайындаган. Ошол жылдары жаш таланттуу окумуштуу, кийинчерээк Республиканын Илимдер Академиясынын корреспондент-мүчөсү А. Табалдиев ар тармактагы окутуучуларды жана аспиранттарды, тарыхчыларды жана филологдорду, экономисттерди жана математиктерди: Ч.С.Айтбаева, М.Т. Артыкбаев, Р.А. Ачылова, Б. Баетов, К. Бектурганов, А.Н. Иваков, К. Иманканов, А. Карыпкулов, Я.А.Рисс, И.К. Кочербаева, Э.С. Кульматов, Т. Маатказиев, С.С. Нурова, К.Ормокеев, В.П.Сиротин, А.И.Тишин, Ш.Шакитов, Ш.Эгембердиев, Т. Эсенгельдиев, М.Эркебаев ж.б., социология лабораториясына бириктирген. Ушул кадамы менен социология илими жана билими боюнча мектеби түзүлгөн десек жаңылышпайбыз.

Социологиялык лабораториянын базасында коомдогу жашоонун экономикалык жагдайлары, коомдун моралдык-нравалык, маданий-руханий жана үй-бүлөнүн күнүмдүк маселелери, эл аралык катнаштар, социалдык мобилдүүлүктүн жана коомдун социалдык түзүлүшүнүн өзгөрүшү сыяктуу орчундуу маселелерди социологиялык ыкмалар менен изилдеп баштаган. Изилдөөлөрдүн жыйынтыгы жана практикалык сунуштар Республиканын Башкаруу органдарына багытталган атайын каттар менен жөнөтүлгөн. А.Табалдиевдин илимий мектебинде, анын окуучулары “социалдык философия” жана “социология” илимдеринин эки багыты боюнча адистешишкен.

1960-70-жылдары Табалдиев Асанбек Табалдиевич Кыргыз мамлекеттик университеттин философия кафедрасына башчылык кылган. 1973-жылы Кыргыз Совет энциклопедиясынын башкы редакторунун биринчи орун басары, андан кийин башкы редактору болуп иштеген.

Профессор А.Табалдиев

Профессор Р.Ачылова

Ал кездеги “хрущевдик жылуулук” доорунун профессорлору С.С. Нурова жана А.Н. Иваков мындайча эскеришкен: “Ал жылдары биздин республикабыздын илимий жашоосунда, алгач бир караганда, анчалык маанилүү эместей көрүнгөн окуя болуп өткөн эле. Кийинчерээк бул окуя бүтүндөй бир илимий багыттын өнүгүшүнүн башталышы болуп калды. Бул – Кыргыз мамлекеттик университетинин философия кафедрасынын алдында конкреттүү-социологиялык изилдөөлөрдүн лабораториясынын ачылышы эле. Ал убакта кафедраны анчалык деле тааныла элек окумуштуу, философия илимдеринин кандидаты Асанбек Табалдиев жетектеп турган. Мындай профилдеги лабораториянын республикада биринчи болуп ачылышын илимий коомчулук айрым кооптонуулар менен кабылдады, себеби, социологиялык илим 1930-40-жылдары “буржуазиялык жалган илим” эсебине киргизилгендиктен, бүткүл өлкөдө даке болсо толугу менен акталып, жандандырыла элек болучу. Ушул ишти колго алуу ошол жылдары илимий эрдикке тете иш эле. Себеби, социологиялык изилдөөлөрдүн өзгөчөлүгү болуп коомдук кубулуштарды идеологиялык же дагы башка кийлигишүүлөрсүз кандай болсо, так ошондогудай кылып үйрөнүү эсептелинет. Ошондуктан бул илим – жетиштүү азоо, ал эми аны жактоочулар, социологдор оңойчулук менен келишүүчүлүккө барбаган, кежир жана объективдүүлүк идеясына баш-оту менен берилген эл болушат. Көрүнүктүү окумуштуу-философ, социолог-практик, Кыргызстандагы биринчи “талаалык” социологиялык изилдөөлөрдүн уюштуруучусу, философия илимдеринин доктору, Кыргыз илимдер академиясынын корреспондент-мүчөсү, республиканын илимий коомчулугу тарабынан ХХ кылымдын илиминдеги көрүнүктүү жетишкендиктери үчүн алтын медалы сыйлыгы талапкерлигине көрсөтүлгөн Асанбек Табалдиев так мына ушундай инсан болгон”.

Этносоциологиянын Кыргызстанда калыптанышынын негиздери биздин университетте А. Табалдиев жана анын окуучулары тарабынан түзүлгөн деп айтсак жаңылышпайбыз. Бул процесс ХХ кылымдын 60-жылдары башталган. Кыргызстанда этносоциологиянын калыптануусунун биринчи этабы улуттар аралык мамилелердин маселелери жана майда элдерди социализмдин шарттарында өнүктүрүүнүн бөтөнчөлүктөрү боюнча социологиялык изилдөөлөрдү республикада биринчи болуп уюштурган Асанбек Табалдиевдин ысымы менен байланыштуу. Улуттар аралык мамилелерди изилдөөлөрдүн маселелердин жетиштүү кеңири спектрин: элдин экономикалык, социалдык жана руханий жашоосундагы улуттуктун жана интернационалдуулуктун байланышын; жаштарды интернационалдык жана атуулдук жактан тарбиялоо маселелерин; этникалык аралык кагылыштар маселелерин; улуттук тилдердин коомдук функцияларын жана алардын улуттар аралык тил менен өз ара аракеттенишүүлөрүн күчөтүү келечектерин; Кыргызстанды экономикалык, саясий жана маданий жактан өнүктүрүүдө орус тилинин республикадагы улуттар аралык алака-катыштын каражаты катары ролун күчөтүүнү; улуттар аралык нике маселелерин жана дагы башкаларды өзүнө камтыган. Бул маселелердин баары А.Табалдиевдин төмөндөгү эмгектеринде: “Жаңы адам жана бош убакыт” (1962); “Салт жөнүндө ой” (1965); “Турмуш-тиричилик маданияты” (1966); “XXV съезд жана лениндик улут саясатынын салтанаты” (1972); “Октябрга эстелик” (1979); ошондой эле “Актуальные вопросы социологии исследования национальных отношений в СССР” макаласында (“Философские науки” журналы, 1972, №2) каралган.

Кыргызстанда 1960-1970-жылдары Кыргыз мамлекеттик университетинин социологиялык лабораториясынын базасында “Элдин турмушундагы улуттук жана интернационалдык маселелер”, “Элдин маданияты жана сиз”, “Нике жана үй-бүлө сиздин түшүнүгүңүздө” деген темаларда социологиялык изилдөөлөр жүргүзүлүп, илимий жыйынтыктар чыгарылган. Мындай изилдөөлөрдүн негизинде кыйла бараандуу илимий эмгектер жаралган. Алсак социология илиминин башатында турган А.Табалдиевдин “Лениндин улуттук теориясы жана азыркы учур” (1971), “Улутум бар, уруум жок” (1970), “Гомер жана Гомерлер” (1970), “Дагы бир жолу Андрейчиктин улуту жөнүндө” (1973),

“Доорубуздун достугу” (1974), “Айыл маданияты жөнүндө сөз” (1966), “Сүйүүдөн турмуш жаралат” (1970) ж.б. эмгектери.

2021-жылы А.Табалдиев атындагы социомаданий изилдөөлөр социологиялык лаборатория борбор болуп кайрадан түзүлдү. Анын борбор катары кайра түзүлүшү бүгүнкү күндө да эмпирикалык социологиялык изилдөөлөргө талаптын күчтүүлүгүн кабарлайт. Анда студенттер, социалдык ишкерлер окуу жана өндүрүш практикасын өтөшөт, андан тышкары эмпирикалык социологиялык изилдөөлөргө катышып, жеке изилдөөчүлүк тажырыйбаларын топтошот, факультеттин окутуучулары, аспиранттар, докторанттар өздөрүнүн илимий темалары боюнча изилдөөлөрүн өткөрүп турушат. Борборго А.Табалдиевдин атынын берилиши да мыйзам ченемдүү.

Борбордун негизги милдеттери:

1. Ыкчам, үзгүлтүксүз социологиялык маалыматтарды берүү жана башкаруу чечимдеринин натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу;
2. Билим берүү кызматтарынын сапатын башкаруу жаатында университетте жүргүзүлүп жаткан иш-чараларга социологиялык колдоо системасын түзүү;
3. Коомдук пикирди изилдөө боюнча университеттин профессордук-окутуучулук курам жана студенттердин коомдук пикирин изилдөө;
4. Студенттерге социалдык-психологиялык көмөк: окуу процессине карата мамилесин жана көз карашын аныктоо; университеттин окутуучулары менен студенттердин мамилелериндеги маселелерди изилдөө;
5. Социологиялык изилдөө материалдарынын негизинде маалымат базасын түзүү;
6. Студенттерди илимий изилдөө иштерине тартуу. Ж. Баласагын атындагы КУУнун гуманитардык жана башка факультеттердеги студенттердин практикалык жөндөмдөрү үчүн маалымат топтоо, иштетүү жана анализдөө мүмкүнчүлүгү менен камсыз кылуу;
7. Студенттер борбордун ишине кызматкерлердин методикалык жетекчилиги астында катышат. Социологиялык изилдөөлөр борбору студенттер үчүн негизги практикалардын бири гана эмес, ошондой эле өз алдынча өндүрүштүк бирдик болуп саналат;
8. Студент социологдор жана социалдык кызматкерлердин курстук жана дипломдук темалары, ошондой эле университеттин магистранттары, аспиранттары жана докторанттары үчүн диссертациялар боюнча илимий социологиялык эмпирикалык изилдөөлөрдү жүргүзүү;
9. Илимий изилдөө иштеринде ар кандай этаптарында контролдоо катары аудиториялык көнүгүүлөрдү өткөрүү;
10. Изилдөөдө реалдуу процесстерди жана кырдаалдарды моделдөө жана колдонуу;
11. Изилдөөнүн бардык технологиялык чынжырларын студенттер менен өткөрүү;
12. Социологдордун кесипкөй коомчулугун калыптандыруу жана өнүктүрүү;
13. Абитуриенттердин кесиптик өзүн өзү аныктоолору боюнча иштерди уюштуруу;
14. Аймак таанууну социологиялык жактан колдоо. Үчүнчү тараптагы уюмдар менен акылуу маалыматтык-изилдөө кызматтарын алып баруу. Долбоорлордун ар кандай түрлөрү;
15. Учурда социологиялык борбор SPSS заманбап программа менен иш алып барат. SPSS программалык пакети статистикалык маалыматтарды иштетүү үчүн атайын компьютердик программа. Социалдык илимдерде прикладдык изилдөөлөр үчүн иштелип чыккан коммерциялык статистикалык жактан алдыңкылардан болуп саналат. Бул программа окуу процессинде социологиянын бакалавр жана магистрлерин даярдоодо социологиялык маалыматтарды талдоо, өлчөө теориясы, социологиялык изилдөөдөгү методика жана методология, изилдөө маалыматтарды иштеп чыгуу жана талдоо ыкмаларында колдонулат.

16. “Социологиялык жана маркетинг изилдөөлөрдө маалыматтарды иштеп чыгуу жана талдоодо сандык ыкмалар” программалары боюнча квалификацияларды жогорулатууну жүргүзүү.

Ж.Баласагын атындагы КУУнун социалдык-гуманитардык илимдер институтунун А.Табалдиев атындагы социомаданий изилдөө социологиялык борбору төмөнкү багыттар боюнча колдонмо социологиялык изилдөөлөрдү жүргүзүүдө: 1. “Улут биримдиги - өлкөнүн келечеги”, 2. “Кесиптик иденттүүлүк” Ж. Баласагын атындагы КУУ кесипке багыттоо иштери жөнүндө” жана 3. “Ж. Баласагын атындагы КУУ тарабынан көрсөтүлүүчү кызматтардын сапатын баалоо” ж.б.

Бүгүнкү күндө бул борбордун жетекчиси социология илиминин магистри С.Д. Караева жана инженер социологу Н.Б. Токоева иш алып барышууда. А.Табалдиев атындагы социомаданий изилдөөлөр социологиялык борбору коомдук процесстерди ыкчам изилдөө, жогорку теориялык деңгээлде, системалуу мониторинг кылуу жана объективдүү баалоо эн негизги милдети. Учурда ЖОЖдо базардык мамилелер шарттарындагы билим берүүчүлүк кызматынын сапаты боюнча социологиялык изилдөөлөр жигердүүлүк менен жүргүзүлүүдө.